

Розділ II

Фінанси

В.І. Грушко

*доктор економічних наук, професор,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

Система та елементи державного регулювання страхового посередництва в Україні

У статті розкрито поняття та сутність системи державного регулювання страхового посередництва в Україні. Наведено перелік основних елементів державного регулювання страхового посередництва.

В статті раскрыты понятие и сущность системы государственного регулирования страхового посредничества в Украине. Приведен перечень основных элементов государственного регулирования страхового посредничества.

The article describes the concept and essence of state regulation of insurance intermediaries in Ukraine. The list of the main elements of state regulation of insurance mediation.

Ключові слова: система, елементи, державне регулювання, страхове посередництво, суб'єкти посередництва, адміністративні методи.

Постановка проблеми

Функціонування страхового посередництва в Україні є невід'ємним структурним елементом страхового ринку, оскільки сприяє поширенню страхових послуг серед населення та підприємств різної організаційно-правової форми, налагодженню взаємовідносин, інтеграції у світовий фінансовий простір. При цьому діяльність страхових посередників потребує застосування регуляторних функцій державних органів щодо підвищення ефективності їх розвитку в умовах активізації темпів зростання вітчизняного страхового ринку. Ця проблема вимагає чіткого розуміння системи та механізму державного регулювання страхового посередництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми розвитку страхового посередництва в Україні вивчалися такими науковцями: О. Залетов, Р. Пікус, В. Резнікова, А. Мазаракі. Меншою мірою досліджувалися питання системності державного регулювання.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Поняття «система» найчастіше пояснюється як цілісність, що складається з частин, причому всі елементи системи є взаємозамінними та підпорядкованими єдиній цілі. Безсистемність аналізу державного регулювання страхового посередництва призвела до різних думок щодо форм, методів та інструментів, а також до невикористання інструментарію відповідними органами влади чи неефективного використання.

Формулювання цілей статті

Системний аналіз дає підстави сформулювати закономірності державного регулювання страхового посередництва, вивчити його специфічні форми, мето-

ди та інструменти, принципи, цілі, а також їх ефективність у конкретний період часу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Система державного регулювання страхового посередництва – сукупність форм, принципів, механізму, методів, інструментів і важелів у сфері державного регулювання, стратегії та пріоритетів, що діють у взаємозв'язку протягом певного історичного періоду часу та сприяють ефективному функціонуванню страхового посередництва в країні.

Суб'єктами системи державного регулювання страхового посередництва є організації, яким належить активна роль у регулюванні розвитку страхового посередництва в Україні. Державними регуляторами, які прямо й опосередковано (непрямо) впливають на розвиток страхового посередництва та створені з метою підтримання стабільності функціонування всього страхового ринку, є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом – Міністерство доходів і зборів, Антимонопольний комітет України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національний банк України.

Не менш важливу роль відіграє регулювання, що здійснюється відповідними асоціаціями й об'єднаннями. Цей вид регулювання досить часто вважається альтернативним державному, саме такі організації можуть прийти в майбутньому на зміну державним органам. В Україні функціонує Асоціація професійних страхових посередників, яка виконує таку регулюючу роль. Функціонує також Профспілка страхових брокерів, що об'єднує страхових брокерів – фізичних осіб-підприємців. Її метою є захист законних прав та інтересів професійної діяльності брокерів.

У світовій практиці таке регулювання ґрунтується на стандартах і кодексах, так званому м'якому законодавстві, і базується не на юридичних нормах, закріплених законодавством, а добровільно розроблених правилах, недотримання яких призводить до втрати репутації та невизнання суспільством. Останнім часом стандарти та кодекси починають усе більше впливати на функціонування страхового ринку та його інтеграцію у світовий фінансовий ринок. Отже, державне та асоціативне регулювання в нинішніх умовах є невіддільними, взаємодоповнюваними і впливають на цілісний механізм регулювання страхового посередництва.

Суб'єкти реалізують свої регулюючі функції відносно певних об'єктів, визначення яких є найважливішим елементом системи державного регулювання економіки. Об'єкти державного регулювання економіки мають різний характер. Як зазначає Л. Дмитриченко: «Від визначення того чи іншого об'єкта регулювання залежить вибір концепції, форм, методів, важелів регулювання, а також масштаби та сфера державного впливу на економіку» [5, с. 63]. У системі державного регулювання страхового посередництва об'єктом регулювання є страхові посередники, які створені та здійснюють свою діяльність в Україні. На її страховому ринку посередники існують з кінця 80-х років, професійні посередники почали з'являтися в середині 90-х років. Страхові посередники – це комерційні посередники, оскільки мають на меті отримання прибутку, винагороди. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про страхування» посередницька діяльність у страхуванні може здійснюватися страховими брокерами та страховими агентами [6]. При цьому законодавство виділяє страхових і перестрахових брокерів. Діяльність страхових агентів і страхових брокерів має як спільні, так і відмінні риси. Страховий агент є уповноваженим страховика і діє згідно з агентською угодою

в його інтересах. Агент залежить від страхової компанії та пропонує її послуги клієнтам. Страховий брокер є уповноваженим страхувальника або страхової компанії, що хоче перестрахувати ризики (перестраховий брокер). Брокер представляє інтереси клієнта у відносинах зі страховою компанією. Незалежність брокера від страховика (або перестраховика) – головна відмінність страхового брокера від страхового агента.

Посередницька діяльність страхових (перестрахових) брокерів є виключним видом діяльності та передбачає: консультування та надання експертно-інформаційних послуг; визначення потреби страхувальника в отриманні страхових послуг; надання допомоги в розробленні умов договору страхування, пошуку страховиків, які відповідають вимогам страхувальника; ведення переговорів та укладання договорів страхування за дорученням страхувальника; здійснення розрахунків за договорами страхування; підготовку документів для врегулювання питання про збитки в разі настання страхового випадку.

Згідно із законодавством страховими брокерами є юридичні особи або громадяни, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник [6].

В Україні нині спостерігається певний дисбаланс між кількістю страхових компаній і страхових брокерів. У більшості розвинених країн кількість страхових брокерів набагато перевищує кількість самих страховиків. Зокрема, у Німеччині та Канаді на одну страхову компанію припадає декілька десятків і навіть сотень страхових брокерів. У деяких країнах через брокера укладається більшість договорів страхування, а в інших – тільки страхування нових і маловідомих ризиків. Інститут брокерів особливо розвинений у Великій Британії та США.

В Україні кількість страхових брокерів, навпаки, зменшується і становила у : 2003 р. – 80, 2004 р. – 74, 2005 р. – 71, 2009 р. – 57, 2012 р. – 60 [7]. Їх діяльність є непопулярною. Працюють українські брокери переважно на ринку майнового страхування.

Страхові агенти – громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності [6]. Тобто страховими агентами є: юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, для яких посередницька діяльність на страховому ринку – виключний вид діяльності (страхові агентства); юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, для яких посередницька діяльність на страховому ринку не виключний вид діяльності (туристичні компанії, консалтингові фірми, транспортні організації, юридичні контори, банки тощо); громадяни-підприємці, які працюють зі страховою компанією на підставі агентської угоди; фізичні особи, які працюють страховими агентами. Вони можуть входити до штату страхової компанії або займатися продажем страхових продуктів паралельно з основною роботою.

Страхові агенти можуть працювати на кілька страхових компаній, у відносинах зі страхувальниками представляють інтереси тих страхових компаній, представниками яких вони є. Страхові агенти діють в інтересах страховика на підставі агентської угоди, що визначає права та обов'язки сторін стосовно порядку укладання, обслуговування та виконання договорів страхування. Страховий агент за свою роботу отримує комісійну винагороду, що розраховується як певний відсоток страхового платежу. Як правило, у страхових компаніях існують спеціальні таблиці винагород, що встановлюють їх розмір із кожного виду

страхування. Агентська винагорода здебільшого підлягає сплаті, коли страховий платіж надходить на поточний рахунок або до каси страховика [9].

Цілі регулювання є невід’ємним елементом системи державного регулювання страхового посередництва, оскільки від їх правильного формулювання залежить ефективність реалізації регуляторної державної політики, взаємозв’язок системних елементів і дієвість усього механізму державного регулювання. Вважаємо, що основними цілями державних органів, які здійснюють регулювання страхових посередників в Україні, повинні бути такі:

- забезпечення розвитку конкуренції між суб’єктами страхового посередництва;
- забезпечення фінансової стабільності, надійності страхового посередництва в умовах розвитку;
- розроблення та затвердження законодавчих і підзаконних актів щодо діяльності страхових агентів і страхових брокерів на території України;
- здійснення нагляду та контролю за діяльністю страхових посередників, визначення дотримання встановлених критеріїв і вимог, а також законодавчих і нормативно-правових актів шляхом проведення перевірок та інспектування;
- боротьба зі страховим шахрайством за участю страхових посередників і протидія відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом;
- стимулювання розвитку страхової брокерської діяльності із застосуванням непрямих інструментів державного регулювання;
- підвищення довіри українських громадян до інституту страхового посередництва.

Важливим структурним елементом системи державного регулювання страхового посередництва є його форми. Під ним слід розуміти сукупність способів організації та вираження змісту, що визначають умови, порядок і послідовність дій, які сприяють ефективному виконанню регулятивних функцій з метою забезпечення розвитку страхового посередництва. Основними формами державного регулювання страхового посередництва є такі: податкове регулювання, антимонопольне регулювання, організаційно-правове регулювання, фінансовий моніторинг [8].

Методи державного регулювання страхового посередництва – це сукупність прийомів і заходів впливу державних органів на розвиток страхового посередництва в Україні з метою забезпечення його ефективного функціонування. Виділяємо інституційно-правові, економічні та адміністративні методи. Реалізація методів державного регулювання страхового посередництва здійснюється за допомогою інструментів регулювання, якими є конкретні прийоми, використовувані державою для створення ефективного інституту страхового посередництва.

В Україні застосування інституційно-правових методів регулювання проявляється за допомогою: Конституції України, кодексів, законодавчих актів, законів Верховної Ради України, постанов Кабінету Міністрів України, указів Президента України, розпоряджень, рішень, положень, методичних вказівок, правил. Правові норми, що регулюють правовідносини, пов’язані зі страховим посередництвом, включають такі документи: Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» (2001 р.), Постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками» (1996 р.), Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів» (2004 р.), Розпорядження Держфінпослуг «Про затвер-

дження Порядку підтвердження перестраховими брокерами здійснення за їхньою участю перестраховування у перестраховика-нерезидента, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає встановленим вимогам» (2007 р.), Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення посередницької діяльності на території України з укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами» (2007 р.), «Порядок заповнення форми повідомлення страхового та/або перестрахового брокера-нерезидента про намір здійснювати діяльність на території України» (2008 р.).

Адміністративні методи регулювання страхового посередництва – це способи прямого впливу органів державної влади на діяльність страхових посередників, встановлені відповідними документами. Їх основними ознаками є такі: прямий вплив органів державної влади на страхових посередників, обов'язковість виконання розпоряджень і наказів протягом визначеного періоду часу, відповідальність страхових агентів і страхових брокерів за ухиляння від виконання встановлених норм. Інструментами адміністративного регулювання є: ліцензії, правила, санкції, заборони, вимоги, попередження, зауваження, застереження. Надмірне використання адміністративних методів негативно позначається на економіці, зокрема, послаблює економічну свободу, може активізувати тіньову економіку. Адміністративні методи є необхідними для захисту інтересів громадян і суспільства. Використання порівняно невеликого обсягу адміністративних методів регулювання не порушує дію ринкового механізму, а навпаки, дає змогу швидко його коректувати [2].

Економічні методи державного регулювання здійснюють непрямий вплив на економічні інтереси суб'єктів страхового посередництва, мають мотиваційний характер впливу. Реалізуються за допомогою податкових інструментів. Вибір тих чи інших економічних інструментів залежить від ситуації в країні, розвиненості ринкових відносин. Регулююча функція податків полягає в опосередкованому впливові податків на соціально-економічні процеси через механізм економічного розрахунку, не обмежуючи право платника займатися тією чи іншою діяльністю. Використання податкових інструментів має на меті досягнення бажаної чи зміну діючої поведінки платників податків. Регулюючий вплив застосування податків на страхове посередництво проявляється так:

- якщо фізична особа-підприємець є страховим посередником, у тому числі страховим агентом, то застосовується спрощена система оподаткування;
- якщо страховий посередник – юридична особа, то до нього застосовується загальний підхід щодо сплати податків, у тому числі податку на прибуток згідно з діючою ставкою оподаткування [4].

Механізм державного регулювання страхового підприємництва – це спосіб взаємодії та взаємозв'язку форм, методів, інструментів державного регулювання страхового посередництва, спрямованих на ефективне функціонування страхового посередництва в країні. Цей механізм створюють, здійснюють суб'єкти системи державного регулювання страхового посередництва з метою реалізації державної політики. Механізм регулювання передбачає наявність конкретної процедури проведення регуляторної політики державних органів для забезпечення ефективного розвитку страхових посередників [1].

В основі здійснення державного регулювання страхового посередництва лежать принципи, якими є вихідні положення, правила, покладені в основу здійснення регулювання. Найголовнішими принципами в системі державного регулювання страхового посередництва є такі:

- законності (передбачає встановлення та дотримання законодавчих норм);

- справедливості (дотримання однакових умов ведення посередництва у страхуванні);

- прозорості (діяльність державних органів і заходи впливу на об'єкт регулювання повинні бути прозорими та чесними, сприяти забезпеченню ефективності функціонування);

- оперативності (передбачає швидке втручання органів державної влади в умовах економічних криз, порушень і зловживань задля досягнення визначених пріоритетів).

Висновки

Складовим елементом системи державного регулювання страхового посередництва є стратегія регуляторної діяльності як довгостроковий план розвитку інституту страхового посередництва та страхового ринку України. На сьогодні визначеної цільової стратегії чи концепції розвитку страхового ринку в Україні не існує, що є вагомим недоліком і призводить до безсистемності та хаотичності функціонування страхового ринку, у тому числі страхового посередництва як важливого його елемента.

Отже, удосконалення умов розвитку посередницької діяльності на страховому ринку України зробить її ефективним каналом реалізації страхових продуктів, що у свою чергу зміцнить позиції страхових компаній на фінансовому ринку та підвищить культуру страхування населення. Ефективність державного регулювання страхового посередництва в Україні безпосередньо залежить від правильно визначених цілей і пріоритетів, вибору й оптимізації основних форм, методів, інструментів державного регулювання, визначення механізму та розроблення стратегії розвитку страхового посередництва, а також забезпечення взаємоузгодженості та відповідальності державних регуляторних органів.

Література

1. Страхове посередництво : теорія та практика : навчальний посібник / за ред. О.М. Залетова. – К. : Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. – 416 с.
2. Страховий ринок України : стан та перспективи розвитку : монографія / С.О. Булгакова, А.В. Василенко, Л.І. Василенко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2007. – 460 с.
3. Пікус Р. Міжнародний досвід діяльності страхових посередників / Р. Пікус, О. Терещенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – № 107-108. – С. 22-23.
4. Резнікова В.В. Правове становище страхових (перестрахових) брокерів як посередників на страховому ринку / В.В. Резнікова // Економіка і управління. – 2008. – № 3. – С. 87-95.
5. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики : методология и теория : монография / Л.И. Дмитриченко. – Донецк : Издательство «УкрНТЭК», 2001. – 329 с.
6. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
7. Інформація про посередництво в страхуванні (перестрахованні) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/734.html>
8. Аленичев В.В. Страхование экспортных коммерческих кредитов / В.В. Аленичев // Финансы. – 2008. – № 9. – С. 55-60.
9. Шірінян Л.В. Оподаткування страхових компаній України / Л.В. Шірінян // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 76-86.